

Indicators of the Identity-giving Curriculum in the Intellectual System of the Supreme Leader

Hassan Najafi¹

DOI: 10.30497/esi.2024.245954.1750

Abstract

The identity-giving curriculum is a coherent and flexible plan that tries to help the learner to know his past, present and future, and therefore to define his position in front of world phenomena and social events. The basis of this curriculum in Islamic education is knowledge derived from the Holy Qur'an, hadiths of the Ahl al-Bayt (peace be upon them) and the views of thinkers. The Supreme Leader is among the most prominent Islamic thinkers who have paid special attention to the introduction of human identity and the necessity of its development and excellence in curriculum and educational programs with the Qur'anic-narrative thought. The method of conducting the research is analytical-inferential, which is progressive and content analysis technique was used to analyze the information. According to findings, an indicator is a prominent sign that attracts attention and according to this definition the identity-giving curriculum in the intellectual system of the Supreme Leader has signs such as questioning, thinking, belonging, stepping and moving on the path, taking care of the self and existential excellence during the meeting with God. The rosary thread of this curriculum is nature. God, the Wise, has placed the ability to reach the answers related to the past (origin), present (path) and destination (future) in human being by nature. Based on this, the learner will be prone to meeting God as long as he realizes his natural talents and capital.

Keywords: human, religious identity, curriculum, view of Supreme Leader.

1. Assistant Professor of the Department of Educational Science, Farhangian University, Tehran, Iran. hnajafih@yahoo.com

شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری

حسن نجفی^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۱۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۶

چکیده

برنامه درسی هویت‌بخش طرحی منسجم و منعطف است که می‌کوشد تا به یادگیرنده کمک کند گذشته، حال و آینده خویش را بشناسد و بنابر آن موضع خود را در برابر پدیده‌های عالم و وقایع اجتماعی مشخص سازد. پشتوانه این برنامه درسی در تربیت اسلامی، معارفی برآمده از قرآن کریم، احادیث اهل بیت علیهم‌السلام و دیدگاه اندیشمندان بود. از آنجا که مقام معظم رهبری در زمره برجسته‌ترین اندیشمندان اسلامی است با اندیشه قرآنی-روایی خویش، اهتمام ویژه‌ای در معرفی هویت انسان و ضرورت تکوین و تعالی آن در برنامه‌های درسی و تربیتی داشته است. روش انجام پژوهش، تحلیلی-استنتاجی بوده که از نوع پیش‌رونده و به‌منظور تحلیل اطلاعات از تکنیک تحلیل محتوا استفاده شد. یافته‌های پژوهش نشان داد که منظور از شاخص، نشانه برجسته‌ای است که جلب توجه می‌کند و بر اساس این تعریف، برنامه درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری دارای نشانه‌هایی چون پرسشگری، تفکر، تعلق‌زدایی از غیر، قدم گذاشتن و حرکت در مسیر، مراقبت‌کننده از نفس و تعالی وجودی طی لقاء الهی است. حلقه اتصال این برنامه درسی فطرت‌مندی بوده و خداوند حکیم استعداد رسیدن به پاسخ‌های مربوط به گذشته (مبدأ)، حال (مسیر) و مقصد (آینده) را به‌طور فطری در وجود انسان قرار داده است. بر این اساس یادگیرنده به اندازه‌ای که سرمایه‌ها و استعدادها فطری خود را تحقق بخشد مستعد لقاء الهی خواهد بود.

واژگان کلیدی: انسان، هویت دینی، برنامه درسی، دیدگاه مقام معظم رهبری.

بیان مسئله

از نظر مقام معظم رهبری مهم‌ترین نیاز دانش‌آموز هویت است. دانش‌آموز باید هویت و هدف خودش را بشناسد؛ باید بداند کیست و برای چه می‌خواهد کار و تلاش کند (بیانات در دیدار جوانان و فرهنگیان، ۱۳۸۰/۰۲/۱۲). دانش‌آموزی که هویت خود را بشناسد و به یک خودساختگی برسد می‌تواند تمدن‌سازی کند، چرا که نیروی انسانی تربیت شده می‌تواند زیرساخت تمدن باشد و چنین کار بزرگی را انجام بدهد؛ بنابراین تربیت چنین دانش‌آموزی از مأموریت‌های مدرسه و برنامه‌درسی آن است.

برنامه‌درسی هویت‌بخش طرحی منسجم و منعطف است که به دانش‌آموز کمک می‌کند جایگاه، منزلت و مرتبت خود را بداند، نسبت به پیوندها، رشته‌ها و ارتباط‌هایی که او را به خود و جهان خارج از خود متعلق می‌سازد آگاه باشد، نقش‌ها و مسئولیت‌هایش در قبال خود و دیگران را بشناسد و در نهایت نسبت خود با گذشته، حال و آینده را بفهمد. برنامه‌درسی هویت‌بخش با کمک کردن به فهم مسائل و مباحث وجودی به ایجاد حس تعلق می‌پردازد و یادگیرنده را به جهان‌بینی دینی ملتزم می‌کند. در نگرش مقام معظم رهبری به هویت یک نکته‌زیربنایی وجود دارد و آن این است که انسان دائماً در حال صیوررت و سیر در مسیر خدا است. مطابق این نکته توحید پایه است و جهان، انسان و جامعه در راستای کمال و قرب الی‌الله تبیین می‌شوند؛

به این ترتیب برنامه‌درسی هویت‌بخش بر ایدئولوژی‌ها و ایدئولوژی‌ها بر جهان‌بینی‌ها مبتنی‌اند. جهان‌بینی یعنی نوع بینش و تفکر درباره‌کل جهان هستی و نظام آن و به عبارت دیگر، تفسیر از کل جهان؛ مثلاً، اینکه آن را مخلوق دانسته و برایش خالق قائل بود. در جهان‌بینی معظم‌له جهان ماهیت از اوایی و به سوی اوایی دارد، زیبا، هماهنگ، متقن و برخوردار از نظم و مراتب است، نظام علی و معلولی حاکم بر آن بوده و سنت‌های قطعی در آن جریان دارد و آخرت، بخشی از جهان است که اصالت از آن اوست. مهم‌ترین هدف این برنامه‌درسی فراهم آوردن زمینه حرکت تکاملی یادگیرنده به سوی خدای متعال و رسیدن به معرفت و مقام بندگی است. بندگی‌ای که عین پرواز است. این هدف پس از شناخت خویشتن خویش^۱ و پیوند با جهان، آینده و خدا تحقق پیدا می‌کند. ضرورت برنامه‌درسی هویت‌بخش در این

۱. «لَا تَجْهَلُ نَفْسَكَ؛ فَإِنَّ الْجَاهِلَ مَعْرِفَةَ نَفْسِهِ جَاهِلٌ بِكُلِّ شَيْءٍ» (خوانساری، ۱۳۶۶، ج ۶، ص ۳۰۴).

است که حال و آینده یادگیرنده به عنوان امانت به نظام تعلیم و تربیت سپرده شده تا در مساعدترین دوران یادگیری و تکامل شخصیت، این مسئولیت بزرگ به انجام برسد. عظمت و بزرگی این مسئولیت می‌تواند و باید که خواب را از چشم برنامه‌ریزان درسی برآید و همه ظرفیت‌ها و توان آن‌ها را به کار گیرد و ادای این امانت بزرگ را میسر کند. اگر برنامه درسی هویت‌بخش شایستگی لازمه را نداشته باشد نتیجه‌ای جز بی‌هدفی، بی‌معنایی، بیگانگی، وازدگی، گمراهی، ناامیدی، تنش و رنج نخواهد داشت. در زمینه برنامه درسی هویت‌بخش در سند تحول بنیادین (۱۳۹۰) و برنامه درسی ملی (۱۳۹۱) که هدایت طراحان، تصمیم‌گیران و مجریان تربیتی را عهده‌دار است، به ترتیب ۲۷ و ۳۹ مرتبه به هویت اشاره شده که نشان از مهم بودن آن دارد و همچنین وجود پژوهش‌های ظریفیان، عبدخدایی، آقامحمدیان (۱۴۰۱)، سلمانی‌اردانی و شفیع‌پور مطلق (۱۴۰۰)، مهنا (۱۳۹۱)، ذاکری (۱۳۹۸)، کراکوفسکی^۱ (2017) در این حوزه نشان از اهمیت و ضرورت این موضوع دارد. این پژوهش‌ها در پی بررسی «تدوین برنامه آموزش خودشناسی»، «عوامل مؤثر بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی»، «راهکارهای تقویت هویت دینی در برنامه درسی»، «نقش عمل تعلیم و تربیت در پرورش هویت»، «ایجاد و بسط هویت دینی در برنامه درسی مدارس» برآمده‌اند.

با توجه به مطالب و سوابقی که معرفی شد، پژوهش حاضر در نظر دارد به این سؤال پاسخ دهد که شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش^۲ در منظومه فکری مقام معظم رهبری کدام‌اند؟ دسته اول مخاطبان پاسخ به این پرسش، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران هویتی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی هستند که می‌توانند در فرایند طراحی و تدوین برنامه‌های درسی کلان و خرد بهره‌مند شوند. دسته دوم نیز همه کنشگران تربیتی هستند که دغدغه‌شان رساندن یادگیرنده به مرحله بالایی از شناخت خویشتن خویش، چرایی بودن و چگونگی زیستن است.

1. Krakowski

۲. این شاخص‌ها توان اثرگذاری بر تمامی عناصر برنامه درسی اعم از اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی-یادگیری، معلم، محیط، خانواده و روش‌های ارزشیابی را دارند.

روش پژوهش

روش انجام این پژوهش، تحلیلی-استنتاجی از نوع پیش‌رونده و جامعه پژوهش شامل مستندات موجود در سایت حضرت آیت‌الله خامنه‌ای تا شهریور ۱۴۰۲، کتب منتشر شده ایشان و نیز تحقیقات انجام شده مرتبط با موضوع پژوهش بود. ابزار پژوهش فرم فیش‌برداری از اطلاعات و تحلیل محتوای مستندات و متون مذکور از طریق گام‌های پنجگانه تکنیک تحلیل محتوا انجام گرفت. این گام‌ها شامل مشخص کردن کلیدواژه‌ها جهت جستجوی هدفمند، استخراج داده‌های بنیادین^۱، پردازش داده‌ها، پاسخ بخردانه به مسئله و ویرایش محتوایی بود که در ادامه توضیح هر یک از گام‌ها ارائه شده است:

- گام اول: پس از فهم مسئله، کلیدواژه‌های مربوط به مسئله انتخاب و به تناسب آن‌ها به جستجو در سایت مقام معظم رهبری اقدام شد. برخی از کلیدواژه‌ها شامل هویت، شاکله، خویشتن خویش، حقیقت انسان، کمال انسان، برنامه درسی، تحول، تربیت تمدن‌ساز، هدف و معنای زندگی بودند.
- گام دوم: نظرات مقام معظم رهبری پیرو کلیدواژه‌های مشخص شده در گام قبل استخراج و یادداشت شد و یک‌سری کدهای پایه احصاء گردید.
- گام سوم: پس از پردازش داده‌های خام، کدهای اولیه غربال و مواردی که ارتباط کمتری با موضوع پژوهش داشتند، حذف شدند.
- گام چهارم: در مرحله بعد، کدهای با سطح انتزاع بالاتر استخراج و اشباع نظری حاصل گردید.
- گام پنجم: در مرحله نهایی فرایند انجام پژوهش، چهارچوب مفهومی در زمینه شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری از دل یافته‌های پژوهش استخراج و در قالب نمودار تنظیم شد.

۱. از آنجا که مقام معظم رهبری درصدد ارائه منسجم شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش نبوده‌اند و بلکه استنتاج‌های محقق منجر به کشف خط اصلی و شاخه‌های مرتبط با آن شد، روش استنتاجی از نوع پیش‌رونده است.

۲. در تحلیل‌ها و تمامی یافته‌های حاصل از آن سعی محقق بر این بود که داده‌های بنیادین را مورد توجه قرار دهد و از نقل‌قول‌های عینی پرهیز کند چرا که نقل‌قول‌های عینی مانع تفکر، اصالت قلم، خلاقیت و برداشت‌های استنباطی محقق می‌شد.

یافته‌های پژوهش

قبل از ارائه یافته‌ها بهتر است به امکان شناخت انسان، تعریف هویت و نقش برنامه درسی در هویت‌بخشی به یادگیرنده اشاره کرد. درباره امکان شناخت باید گفت اینکه آیا انسان و قوای او می‌تواند خود، خدا و حقایق هستی را بشناسد در قرآن کریم مورد تأیید بوده و نشانه آن آیه ۳۱ سوره بقره و آیات ۲۰ و ۲۱ سوره ذاریات است، در اولی می‌فرماید: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا». طبق این آیه خداوند حقایق را به انسان یاد داده است. یعنی در انسان چنان استعدادی را قرار داده که بتواند با کسب علم و دانش حقایق مرتبط با خود، خدا و عالم هستی را درک کند. در دومی هم چنین اشاره می‌کند: «وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ»، و در زمین برای اهل یقین نشانه‌هایی است و همچنین در نفوس خود شما نشانه‌هایی است آیا نمی‌نگرید؟ [این‌ها شناخت ناشی از هدایت فطری هستند و باید از شناخت مبتنی بر هدایت تشریحی هم یاد کرد]. در مورد نگاه مقاله حاضر به هویت می‌توان اعلام کرد که منظور هویت دینی است یعنی آنچه به فرد کمک می‌کند تا از دریچه دین و آموزه‌های دینی نسبت به خدا، خود و جهان هستی، بینشی حقیقی پیدا کند و آگاهانه و با ایمانی راسخ قدم در مسیر بندگی بگذارد و همواره خود را در محضر رب ببیند، مجموع این موارد را می‌توان به فرهنگ عینیت یافته اسلامی در وجود انسان تعبیر کرد.

از جهت نقش برنامه درسی در هویت‌بخشی نیز باید گفت برنامه درسی به دلیل اینکه یادگیرنده زمان زیادی را با آن تعامل می‌کند از جمله متولیان معرفی من وجودی یا هویت است. نیلسن، آربر و وینمن^۱ (۲۰۱۷)، آورامویچ^۲ (۲۰۱۶)، ریسنن^۳ (۲۰۱۴)، ویسروگل، وسترینگ، جانکه، بارنارد و بکر^۴ (۲۰۱۲)، وانگ^۵ (۲۰۱۲)، فالت، بیسو و ورکاوتن^۶ (۲۰۱۰)، ویلیامز^۷ (۱۹۹۹) و نیز کنراد و توپفر^۸ (۱۹۹۲) هم نظر بر آن دارند برنامه درسی توان و ظرفیت زیادی در هویت‌بخشی به دانش‌آموزان دارد. فضلی (۱۳۹۸، ص. ۸) اشاره می‌کند که تربیت

-
1. Neilsen, Arber & Weinmann
 2. Avramović
 3. Rissanen
 4. Visser-Vogel, Westerink, Janneke, Barnard, Bakker
 5. Wang
 6. Phalet, Baysu, Verkuyten
 7. Williams
 8. Conrad, Toepfer

یادگیرندگانی که در آینده هویت منسجم داشته باشند، کسانی که خودشان و دیگران را بپذیرند و به ارزش‌ها و باورهای فرهنگی و دینی‌شان پایبند باشند، به حقوق دیگران احترام بگذارند و ثبات و پیوستگی و پویایی را در درون خود درک کنند، نیازمند برنامه درسی ویژه‌ای است. حسین‌زاده (۱۴۰۱) نیز چنین نوشته است تربیت نسلی که قادر به شناخت خود از جوانب مختلف باشد و بتواند از سرمایه‌های سرشار خویش آگاهانه‌تر، عالمانه‌تر و هوشمندانه‌تر عمل کند به برنامه درسی هویت‌بخش بستگی دارد. با توجه به دلایل امکان شناخت، تعریف هویت و پذیرش هویت‌بخش بودن برنامه درسی در ادامه شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری معرفی می‌شوند:

الف) پرسشگری

پرسش به معنای طلب فهم و ابراز اشتیاق به دانستن است. یافتن خویشتن خویش، پاسخ به پرسش‌های مرتبط با آن و ایفای نقش بر اساس جایگاه واقعی خود در هستی هدف هویت مورد نظر دین بوده و پرسشگری آغازی برای این یافتن است. به عبارتی طرح پرسش می‌تواند منجر به کسب علم و ادراک نسبت به خویشتن شود و ذهن یادگیرنده چنین توانمندی را دارد (بیانات در دیدار رؤسای دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی، ۱۳۸۵/۰۵/۲۳).

پرسشگر بودن یادگیرنده مبنایی درونی دارد و آن «حقیقت‌جو بودن انسان» است. دانش‌آموزان بهترین افرادی هستند که می‌توانند در مسائل هویتی به‌ویژه در زمینه اعتقادی- هستی‌شناختی و مرتبط با معنادهی به زندگی و یافتن فلسفه زندگی خویش پرسشگری کنند. آن‌ها در مسیر شناخت خود نیازمند پرسشگری و دانستن چگونگی رابطه با خدا و جهان هستی نیز هستند. برنامه درسی‌ای هویت‌بخش است که روحیه پرسشگری، تقویت تحقیق و پیگیری را برای کشف حقیقت [خود، خدا و هستی] در یادگیرنده تربیت کند (بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه‌های استان خراسان در دانشگاه فردوسی، ۱۳۸۶/۰۲/۲۵). نکته‌ای که برنامه‌ریزان درسی باید بدانند این است که پرسشگری مستلزم طرح از سوی یادگیرنده و هدایت ویژه از سوی معلم است. حال اینکه برنامه درسی و آموزش فعلی القائی بوده و کمتر دغدغه اقناع دارد یا دائماً مؤلف و معلم از یادگیرنده می‌پرسند و پرسشگری از سوی یادگیرنده مغفول مانده است.

اگر رویکرد اقناعی در میان باشد و پرسشگری از سوی یادگیرنده باشد یقیناً او شروع به

فلسفیدن کرده و پرسش‌های وجودی من از کجا آمده‌ام؟ خدا کجاست؟ آیا خدا از آفرینش من هدفی را دنبال می‌کند؟ آیا سرنوشت من از قبل مشخص شده است؟ خیر و شر من در این جهان چیست؟ آیا قبل از تولد هم وجود داشته‌ام؟ زندگی بدون رنج چگونه خواهد بود؟ بعد از این دنیا من به کجا رهسپار خواهم شد؟ را می‌پرسد. پس پرسشگری از آنجا که یادگیرنده را به سوی پیدا کردن اصالت خود حرکت می‌دهد، باعث هویت‌بخشی می‌شود.

ب) تفکر

انسان به‌طور ذاتی متفکر است و زمینه تفکر به‌صورت عام در همه افراد انسان وجود دارد. انسان از راه تفکر که معمولاً با مسئله آغاز می‌شود در دانسته‌ها و تجربیات قبلی خود دخل و تصرف می‌کند و با تجزیه و تحلیل آن‌ها به پاسخی درخور می‌رسد. با در نظر گرفتن این مطلب، برنامه درسی هویت‌بخش عهده‌دار کاربست و شکوفایی تفکر در جهت پاسخ به پرسش‌های هویتی و شناخت دقیق و حقیقی هویت است. اینکه یادگیرنده به توانمندی تفکر در مبدأ خود و جهان برسد که خدایی هست که بی‌مانند بوده، لایزال و ابدی است، بی‌نیاز از همه‌چیز و همه‌کس، قادر مطلق و مدبر است؛ به منتهای کار خود پی ببرد و نیز بداند که مسیر این مبدأ و منتهای چیست و راهبران الهی آنچه نوع دعوتی را انجام داده‌اند. حاصل این تفکر شکوفایی و تعالی هویت خواهد بود. هویتی که در آن شناخت، گرایش و عمل به فرهنگ اسلامی و لقاء پروردگار در دنیا و آخرت مدنظر است (نجفی، ۱۴۰۰، ص. ۱۹۸). اندیشیدن در آفرینش و نشانه‌های خدا می‌تواند در برنامه درسی هویت‌بخش ظهور پیدا کند. شاخص تفکر در برنامه درسی منجر به این می‌شود که یادگیرنده از محیط تأثیر سلبی نپذیرد بلکه بتواند بر آن اثرگذار باشد.

مقام معظم رهبری تعلیم را شامل سه عرصه یاد دادن دانش، یاد دادن تفکر و یاد دادن رفتار و اخلاق دانسته‌اند (بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان سراسر کشور، ۱۳۹۳/۰۲/۱۷). از نظر ایشان پیشرفت در عرصه تفکر ضروری است و باید یادگیرنده را به تفکر در آفرینش، وظایف انسان، زندگی دنیا، آخرت [مرگ، عبور از دنیا، لحظه خروج روح از بدن]، اوضاع سیاسی عالم، اصول و مسائل زندگی دعوت کرد و او را از این گنجینه معنوی که خدا مقدر فرموده محروم نساخت (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در ششمین همایش ملی نخبگان جوان، ۱۳۹۱/۰۷/۱۲). با شروع تفکر در یادگیرنده، تمایلی ذاتی وی را به سوی شناخت

آفریننده جهان سوق می‌دهد و او را آماده می‌کند تا در مورد مفاهیمی مانند درک خود، پدیده‌های طبیعی، مرگ و حیات پس از آن بیندیشد. تفکر درست ملزوماتی مانند همراه با تقوا بودن و دوری از هواپرستی دارد. قرآن بدون تحمل تقوا و ترس از خدای متعال به مردم اجازه تفکر نمی‌دهد و آن را خطرناک و غیرضروری می‌داند «فَإِنَّ خَيْرَ الرِّزَادِ التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ» (بقره، ۱۹۷). همچنین کسی که هوای نفس خود را مرجع و معبود قرار دهد، از تفکر سالم و صحیح محروم می‌شود. در قرآن کریم می‌فرماید: «أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ» (جاثیه، ۲۳)، (ای رسول ما) آیا می‌نگری آن را که هوای نفسش را خدای خود قرار داده و خدا او را دانسته (و پس از اتمام حجت) گمراه ساخته و مهر (قهر) بر گوش و دل او نهاده و بر چشم وی پرده ظلمت کشیده؟ پس او را بعد از خدا دیگر که هدایت خواهد کرد؟ آیا متذکر این معنی نمی‌شوید؟

نکته دیگری که ذیل شاخص تفکر اهمیت دارد این است که به اصل تغییر از درون به بیرون احترام بگذارد و یادگیرنده را به خلوتگاه دعوت کند. عصر امروز عصر شلوغی است و داشتن خلوت می‌تواند اثرگذار باشد. خلوت داشتن می‌تواند به یادگیرنده کمک کند در مورد دیدگاه‌ها، حالات و اعمال گذشته فکر و اتفاقات آینده را بهتر پیش‌بینی کند. برنامه‌ریزی برای تنها بودن و به فکر فرو رفتن در خود می‌تواند هویت حقیقی را به یادگیرنده بشناساند. این تنها شدن و خلوت با خود باعث می‌شود یادگیرنده دنیای مذموم و متعلقات آن را رها کند، یعنی به آنچه روزی پس گرفته می‌شود و جنبه عاریتی دارد، دل نبندد. همه هدفش مرتبط شدن با حقیقت خود و یافتن خود باشد. شناخت توأم با خلوت زمینه‌ساز ارتباط صمیمی‌تر و خالص‌تر با خدای عالم و در پی آن تغییراتی است که باید به آن‌ها اقدام کند.^۱

پ) تعلق‌زدایی از غیر

تمام هستی و شئون انسان، به حضرت حق تعالی تعلق دارد و انسان، فقیر محض درگاه احدیت است. انسان بدون عنایت خدا هیچ است و بر اثر دوری از دین [به‌عنوان حقیقت

۱. نکته‌ای که باید اضافه کرد این است که تفکر و اندیشیدن انسان را آماده پذیرش هدفمندی در آفرینش الهی و حرکت در تحقق آن می‌کند؛ اما در جزئیات نمی‌تواند اقدامی جدی داشته باشد، لذا معرفی جزئیات بر عهده دین است. تفکر بدون یاری دین نمی‌تواند ارتباطی میان اتفاقات دنیایی انسان و نتیجه اخروی برقرار کند.

نظام‌مند]، معنویت‌زدایی و وابستگی به غیر خدا، پوک می‌شود؛ هویت خودش را از دست می‌دهد؛ دچار سرگردانی و حیرت می‌شود (بیانات در دانشگاه امام حسین علیه‌السلام، ۱۳۹۱/۰۳/۰۳). حقیقت هویت انسان عبودیت است و اوج عبودیت پناهندگی از خود به خدا و اقرار به فقر و ذلت ذاتی است. بر طبق این مطلب از برنامه درسی انتظار می‌رود به یادگیرنده بیاموزد که وابسته به خدا و دل‌بسته اوست و دما دم باید فقر ذاتی خود را ببیند. در منظومه فکری مقام معظم رهبری برنامه درسی هویت‌بخش به یادگیرنده می‌آموزد تا در درون خود صحنه‌ای از ارتباط با خدای متعال بیاراید، با او حرف بزند و از او بخواهد مخلصانه و صادقانه با او پیمان ببندد و به آن پیوند متعهد بماند. این برنامه به یادگیرنده می‌آموزد متذکر شود که حیف است دل پاک و نورانی و روح آماده خود را به چیزی غیر از یاد خدا و محبت پروردگار آلوده کند. مال دنیا و امکانات آن ابزار است و لیاقت دل بستن ندارد. لایق دل بستن فقط ذات مقدس پروردگار و کسانی هستند که در محبت اویند. از نظر ایشان این آن چیزی است که مردی مثل امام بزرگوار را از دوران جوانی تا سن نود سالگی در صراط مستقیم الهی حفظ کرد و با این همه تغییرات که در دنیای پیرامون کسی به وجود می‌آید، راهش عوض نشد (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان سپاه، ۱۳۷۴/۰۶/۲۹).

برنامه درسی هویت‌بخش به یادگیرنده‌ای که همچنان به جایگاه‌های دنیایی تکیه زده و فراموش کرده اینجا مسیری است که در پس آن مقصدی نهفته است، هشدار می‌دهد. هشدار در پی این است که بدانند امروز زمان عمل و فردا موقع حساب است. مقصد فردا حاصل انتخاب مسیر در امروز است. البته دردی که نمی‌گذارد یادگیرنده مسیر بودن دنیا را درک کند، برتری نفس و غرور و حسادت نسبت به دیگران است. امام علی علیه‌السلام چه زیبا فرموده: «الْذُّنُیَا خُلِقَتْ لِغَیْرِهَا وَ لَمْ تُخَلَقْ لِنَفْسِهَا» (سید رضی، ۱۴۰۱، کلمات قصار، شماره ۴۶۳). خداوند متعال دنیا را برای انسان و انسان را برای خود آفرید. این انسان اگر دنیا را مسیر بداند به چنان جایگاهی می‌رسد که فرشتگان بر او سجده می‌کنند.

ت) قدم گذاشتن و حرکت در مسیر

مقام معظم رهبری برای بودن انسان قائل به هدفمندی هستند و نظر بر آن دارند که جهت رسیدن به هدف باید مسیر را شناخت و توأم با آگاهی و بر اساس نقشه دقیق طی کرد (حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۹۴ق، ص. ۱۰۷). البته ایشان مسیر را دراز و دشوار دانسته‌اند، منتها

تساخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در ... / حسن نجفی ۴۱

فرموده‌اند مسیری که برای رسیدن به هدف والا یعنی خدا باشد ترس و اندوه ندارد و باید ثابت‌قدم بود و با قدرت حرکت کرد (بیانات در دیدار دست‌اندرکاران کنگره شهدای استان ایلام، ۱۴۰۰/۰۸/۳۰). منظور از مسیر، مسیر خداست (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۷۵/۰۷/۱۸). مسیر خدا با آزادسازی و به منصفه ظهور رسیدن فطرت تحقق می‌یابد. اگر مسیر توحید در زندگی یادگیرنده تحقق پیدا کند او به سعادت حقیقی و رستگاری دنیوی و اخروی خواهد رسید و دنیای او آباد خواهد شد؛ دنیایی در خدمت تکامل و تعالی حقیقی انسان. دنیا در نگاه قرآنی مقام معظم رهبری مقدمه و گذرگاه آخرت است. ایشان دنیا را ابزاری برای خدمت به تعالی و رفعت روح و بهجت معنوی انسان تلقی می‌کند (بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۸۲/۰۷/۰۲).

همچنین حرکت در مسیر، نیازمندی‌هایی دارد و مهم‌ترین آن‌ها امید است. برنامه درسی هویت‌بخش باید یادگیرنده را به جایگاهی برساند که امیدوار باشد تلاش‌هایش به جایی می‌رسد. بدانند هر کاری که می‌کند، یک اثر مثبتی به جای می‌گذارد، بدانند هر گامی که برمی‌دارد یک قدم به مقصد نزدیک می‌شود (حسینی‌خامنه‌ای، ۱۳۹۴ق، ص. ۱۱۱). در دیدگاه مقام معظم رهبری نگاه به جهان و حرکت انسان در آن نگاهی امیدوارانه و روشن است. از نظر ایشان بنابر اینکه انسان متکی به یک قدرت عظیمی است این امیدواری وجود دارد و هر کسی که اهل توکل به خدا و اتکاء به او نباشد ناامید، افسرده و ناتوان می‌شود و وسط مسیر می‌ماند (بیانات در دیدار شرکت‌کنندگان در هفتمین اجلاس مجمع جهانی اهل‌بیت، ۱۴۰۱/۰۶/۱۲).

نیازمندی بعدی مسیر، استمرار و جدیت است. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای خطاب به جوانان فرموده‌اند که راه روشن اسلام را با جدیت دنبال کنید (بیانات در دیدار رمضانی با دانشجویان، ۱۴۰۲/۰۱/۲۹). مبتنی بر این نیازمندی، برنامه درسی هویت‌بخش باید به فکر فعل و انفعالات تربیتی خود باشد و به یادگیرنده پیام‌زود در شناخت و طی مسیر سخت‌کوش بوده و کوتاه نیاید.

ث) مراقبت‌کننده از نفس

نفس را می‌توان همان دل، تمایلات و خواهش‌های درونی دانست. از این نفس در ادبیات دینی به نفس اماره یاد شده که دشمن‌ترین دشمن در انسان است. هر کس که هویت خود را

در وابستگی به خدا می‌داند باید بر مراقبت و اصلاح نفس خود عزمی قوی و اراده‌ای جدی داشته باشد. اگر این نفس سرکش به حال خود رها باشد و کنترلش از عهده عقل خارج شود، ارمغان آورنده هلاکت است و اگر از آن مراقبت شود می‌تواند مایه پیشرفت شود. پس در درون انسان لشکریان عقل و نفس در نبرد هستند. هویت انسان زمانی متعالی می‌شود که او بتواند بر تمایلات، رفتار و درون خویش مدیریت عقلانی نماید. در دیدگاه مقام معظم رهبری انسان وقتی نفسش را نساخت، هر تماسی روی آن اثر می‌گذارد و ناگهان می‌بیند که شکلش عوض شد؛ اما وقتی که مثل فولاد آبدیده، محکم و استوار و بر مبنای تفکر درست و منطق صحیح، از نفس مراقبت کرد و هویت دینی‌اش را شکل داد، هرچه زمان بگذرد، این هویت روشن‌تر، واضح‌تر، جذاب‌تر و مستحکم‌تر می‌شود (بیانات در بازدید از پژوهشکده رویان، ۱۳۸۶/۰۴/۲۵). برنامه درسی هویت‌بخش در نظر مقام معظم رهبری با تأکید بر شاخص مراقبت از نفس به یادگیرنده کمک می‌کند تا بتواند چهره مقبولی در پیشگاه الهی برای خودش درست کند (بیانات در دیدار شرکت کنندگان همایش ملی نخبگان جوان، ۱۳۹۱/۰۷/۱۲). اگر بتوان من درونی، هوای نفس، فرعون باطنی یا شیطانی را که در درون است مهار کرد همه امور اصلاح خواهد شد. البته نباید از این غفلت کرد که قبل از هر چیز خود فرد اصلاح شده و به فلاح می‌رسد^۱ (دیدار با اقشار مختلف مردم در آخرین روز ماه رمضان، ۱۳۹۶/۰۲/۲۶).

آنچه از بیانات مقام معظم رهبری در یکی از دروس خارج فقه (۱۴۰۰) احصا می‌شود این است که برنامه درسی هویت‌بخش و عناصر مهم آن از جمله اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی - یادگیری و حتی ارزشیابی باید بر اصلاح نفس انسانی و مراقبت از شهوات باطله و خواسته‌های غیرمشروع آن بکوشد، یعنی مسیری را فراهم آورد که یادگیرنده از نفس خود به خدا حرکت کند. مقدمه حرکت از نفس و هوای نفسانی این‌گونه است که ابتدا به فهم دقیق از نامشروع بودن خواسته‌ها برسد و سپس در برابر آن‌ها ایستادگی کند. همچنین برای یادگیرنده مراقبت از فکر، مراقبت احساسات و عواطف، تقویت محبت به خدا و اولیاء او، کم کردن وابستگی به دنیا، مراقبت از جوارح و کمک‌خواهی و مدد خواستن از خدا در مقابله

۱. طبق دیدگاه رهبر انقلاب تهذیب نفس، خودسازی و جهاد در راه تطهیر و پاکیزگی منجر به نجات انسان از شر نفس و وسوسه‌های درونی می‌شوند (بیانات در دیدار با خانواده‌های شهدا، ۱۳۷۰/۰۷/۱۷).

با نفس مهم است. او در برنامه درسی هویت‌بخش به این نکته پی می‌برد که مواظب لغزش‌های کوچک خود باشد چرا که احتمال دارد کشتی وجودی‌اش توسط سوراخی کوچک غرق شود.

ج) تعالی وجودی

والا ترین شاخصه انسان تعالی وجودی و در نوردیدن مراتب مختلف است. تعالی وجودی ارتباط مستقیمی با تعالی معرفتی دارد؛ یعنی هرچه معرفت انسان بیشتر شود، هستی‌اش گسترش می‌یابد. معرفت را نمی‌توان مساوی با جمع‌آوری اطلاعات دانست بلکه باید معرفت را دریافت‌هایی از حقایق هستی به حساب آورد. تعالی از ریشه «ع ل و» و به معنی برتر است. کلمات منشعب دیگر از این ریشه عبارت است از تعالوا و فتعالین. همچنین در لغتنامه معین (۱۳۸۶) از تعالی به معنی «بلند پایه گردیدن، بلندی، برتری» یاد شده است. پیرو این لغت‌شناسی برنامه درسی هویت‌بخش شرایطی برای یادگیرنده فراهم می‌کند تا در این عالم به گونه‌ای زندگی کند که بهترین اثر را بگیرد و هنگام خروج با بهترین حالت یعنی حرکت به سوی عوالم برتر برود. اصولاً آدمی در این دنیا آمده تا با خصلت‌های نیک خود اقامه عدل کند، احکام الهی را جاری سازد و به تکامل و تعالی برسد. روح انسان رفیع‌ترین مرتبه وجودی انسان بوده و هویت واقعی او را تشکیل می‌دهد. هدف آفرینش بشر و روح او صیورت به سمت وجود مقدس باری تعالی و لقاء الله است (بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم از سراسر کشور، ۱۳۷۵/۰۷/۱۸).

انسان موجودی است که اختلافی با دیگر موجودات خداوند متعال دارد و آن اختلاف این است که زندگی خود را از پایین مرتبه هستی آغاز می‌کند و خداوند این استعداد را به او داده تا به بالاترین مرتبه رشد کند. برنامه درسی تنها به عنوان یک سند نیست بلکه زنده و در جریان است و پیرو آن برنامه درسی هویت‌بخش تعالی وجودی انسان از مقوله صیورت، شدن، دل‌کندن از مراتب پایین و دل‌دادن به مراتب بالاتر است به تعبیری می‌کوشد به من وجودی هر فردی که از بدو تولد در حرکت و رشد است، احترام بگذارد و جایگاه دهد. در دیدگاه مقام معظم رهبری یکی از شرایط حرکت و تعالی وجودی دل‌سپردن و گرویدن است (بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۳/۰۸/۲۰). مطلبی که توجه به آن ضرورت دارد این است که تعالی وجودی امری تدریجی و قدم‌به‌قدم است. برنامه‌ریز

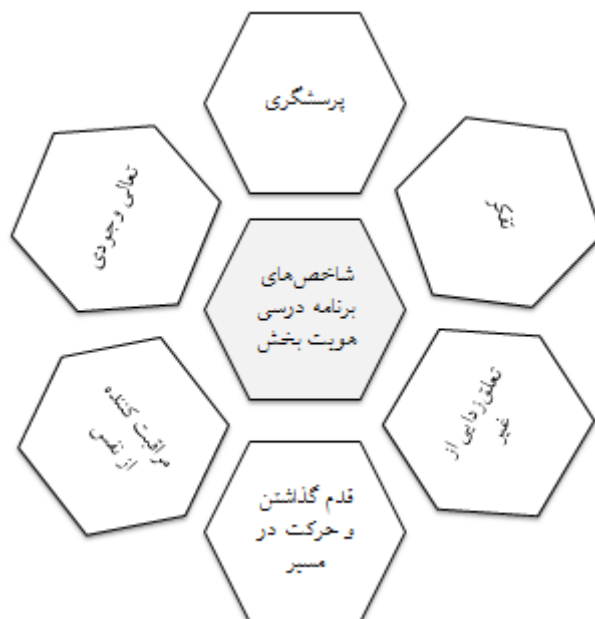
درسی بداند در زمان کوتاه به همه اهداف رسیدن دشوار است لذا مهم این است که یادگیرنده را در مسیر الهی حرکت داده و استقامت او را بیشتر کند.

نخ تسبیح این برنامه درسی «فطرت‌مندی» است، یعنی خداوند منان همه آدمیان را به آفرینشی واحد که فطرت نام دارد آفریده است (روم/ ۱۳۰) و انسان‌ها با وجود ناهمگونی دارای فطرت همسانی هستند و از گرایش‌های خاصی مانند دلدادگی به ذات احدیت، شناخت خداوند به عنوان پدیدآور و خالق جهان، ترجیح حق و کمال‌خواهی برخوردار هستند. فطرت سرمایه اصلی انسان است و برنامه درسی نباید شرایط را به گونه‌ای رقم زند که زیر خاک رود بلکه باید این سرمایه نهفته را فراخواند، واکاود و واگشاید. لذا در دیدگاه مقام معظم رهبری تکیه بر ظرفیت‌ها و نیروهایی که خدای متعال به ما بخشیده اساس هویت اسلامی دانسته شده است (بیانات در دیدار فرماندهان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۰/۱۱/۱۹).

در دیدگاه امام خامنه‌ای گروهی از ویژگی‌های اصیل در انسان وجود دارد که در واقع با آن متولد می‌شود و باید بکوشد موجبات رشد و شکوفایی آن ویژگی‌ها را فراهم سازد. به عبارتی وقتی در برنامه درسی دغدغه این باشد که یادگیرنده به تعالی هویتی برسد به این معنی است که او خود خواهان این اتفاق است، یعنی میل به شناخت خود، خدا و هستی در نهادش وجود دارد. وقتی گفته می‌شود که گرایش فطری در عقل‌ورزی انسان وجود دارد که او را به سوی شناخت خالق جهان سوق می‌دهد به این معناست که توانایی عقل‌ورزی در هنگام آفرینش به گونه‌ای تعیین یافته که در هنگام شناخت پدیده‌ها به سوی شناخت پدیده‌های غیرمادی هم سوق داده می‌شود و انسان را مستعد معنوی و الهی بودن می‌کند، معنویتی که به‌مثابه ضرورت اکسیژن برای بدن است (نوذری، ۱۴۰۱، صص. ۲۴-۲۳). نظر اصلی این است که فطرت یا همان ویژگی‌های اصیل و استعداد‌های درونی انسان (از خدا بودن، به دنبال خدا بودن و خدایی شدن) وقتی تحقق و نمود پیدا کنند، هویت حقیقی ساخته می‌شود. مطابق با دیدگاه رهبری این بدان خاطر است که وقتی برنامه‌ای با فطرت سخن می‌گوید، از

۱. «فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقِيمُ وَلَكِن كَثُرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ»، طبق این آیه یکتاپرستی و خداجویی جزء آفرینش انسان‌هاست و طبیعت انسان اقتضاء می‌کند تا در برابر مبدأ غیبی که ایجاد، بقاء و سعادت او را به دست دارد، خضوع کند و شئون زندگی‌اش را با قوانین واقعی جاری در عالم هستی، هماهنگ نماید.

خدا حرف می‌زند، فطرت‌ها به او متوجه می‌شود (بیانات در دیدار جمعی از مردم آذربایجان، ۱۳۸۸/۱۱/۲۸). همچنین این نخ تسبیح می‌تواند غفلت‌زدایی کرده و غبار غفلت را از انسان دور و روح او را پاک کند. پس بر برنامه درسی ضرورت دارد ضمن در نظر گرفتن این نکته به شاخص‌ها توجه داشته باشد و آن‌ها را بر محور فطرت که سرمایه اصلی یادگیرنده است، بروز دهد.

نمودار ۱. شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف شناسایی و معرفی شاخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در منظومه فکری مقام معظم رهبری انجام شد. نتایج نشان داد در برنامه درسی هویت‌بخش، یادگیرنده در حال سیر به سوی خداست و هر لحظه‌ای که می‌گذرد به خدا و جایگاه نهایی‌اش نزد او نزدیک‌تر می‌شود. مقام معظم رهبری در این برنامه درسی علاوه بر دیدن انسان به عنوان یک فرد که مسئول شناخت، تزکیه و تعالی خود است نگاهی اجتماعی نیز دارند و آن کمک به شکل‌گیری هویت اجتماعی توحیدی و سیر معنوی جامعه است. اگر انسان خود را بشناسد می‌تواند منجر به رشد اخلاص، ایثار، توکل، همگرایی، نوع دوستی، احترام متقابل،

خیرخواهی در حق همدیگر و مانند آن باشد. دیگر اینکه علم‌آموزی هدف نهایی برنامه درسی مدنظر مقام معظم رهبری نیست بلکه یادگیرنده باید احساس هویت بکند و به عنوان یک انسان با هویت ساخته بشود^۱. ایشان در این باره نیز فرموده‌اند: «هدف از تربیت دانش‌آموز، از آمدن این دانش‌آموز به مدرسه، به دبستان یا دبیرستان، صرفاً این نباشد که بخواهد علم بیاموزد، اما مهم‌تر از علم‌آموزی این است که او احساس هویت بکند، یک انسان با هویت بشود» (بیانات در دیدار معلمان، ۱۴۰۱/۰۲/۲۱). لذا انتظار می‌رود برنامه درسی دوره عمومی آموزش و پرورش با مشارکت همه‌جانبه دروس^۲، سازمان‌دهی طولی و عرضی و تلاش معلم بتواند از شاخص‌های هویت‌بخش استفاده کند تا الهام‌بخش یادگیرندگان باشد و شناخت خویشتن خویش را برای یادگیرنده تسهیل نماید.

برنامه‌ریزان درسی لازم است به این نکته توجه کنند که راز تعالی یادگیرنده، اصلاح بینش او نسبت به خود و دنیاست. یادگیرنده باید به این بینش برسد که انسان حی متألّه (زنده خدانما) است. البته آن‌ها باید بدانند که اصلاح بینش توسط یادگیرنده تدریجی است یعنی به سرعت اتفاق نمی‌افتد و اصولاً تغییرات بینشی سریع و توأم با هیجان بالا ماندگاری زیادی ندارد. هویت حقیقی ضامن کیفیت آموزش و پژوهش است. اگر بتوانیم شرایطی ایجاد کنیم که یادگیرنده من‌اصیل خود را بشناسد و رابطه‌اش را با خداوند متعال مشخص کند، او می‌تواند در پیمودن راه آموزش و پژوهش موفق باشد. او باید بداند که برای چه به دنیا قدم گذاشته، می‌خواهد به کجا برود و خداوند در مسیر پیمودن مبدأ و مقصد از او چه خواسته است^۳. یادگیرنده باید بداند که همه برچسب‌های دنیایی یا به تعبیر بنده اعتبارات این جهانی

۱. البته نه اینکه برنامه‌های درسی موجود و اجرا شده اساساً نقشی در هویت‌سازی ندارند اما آنچه مورد نظر نویسنده بوده هویت دینی است، لذا احساس هویت دینی و نه هر هویت دیگری مدنظر است.

۲. باید به این نکته توجه شود که اولاً درس‌تعلیمات دینی [قصد شده] توان پرداختن جامع به هویت را ندارد و باید از ظرفیت همه دروس استفاده شود ثانیاً در تعلیمات دینی نیز نباید به معارف اعتقادی هویت‌بخش به صورت جداگانه پرداخت. یعنی نباید توحید، نبوت، معاد یا اخلاق را جدای از هم آموزش داد بلکه می‌بایست پیچیده عمل کرد و راه تلفیق و درهم‌تنیدگی را پیش گرفت تا موضوعات و مواد درسی همبسته‌تر شوند. دلیل این نوع سازمان‌دهی آن است که نظام معرفتی جداگانه برای شرایط اختصاصی و ایزوله پاسخگوست و برای فردی که شبانه‌روز مصرف‌کننده خوراک مسموم رسانه‌هاست و درگیری زیادی با شبهات دارد کفایت نمی‌کند و کاربردی نیست.

۳. مقام معظم رهبری «محتوای نافع» را عنصری برای هویت‌بخشی می‌دانند. از نظر ایشان محتوای نافع می‌تواند یادگیرنده را به وزانت و اعتبار روحی و معنوی و اعتماد به نفس لازم برساند (پیام به مناسبت روز معلم، ۱۳۹۹/۰۲/۱۲).

تعریفی نادرست از هویت است، او باید بداند که مدرک تحصیلی، شأن اجتماعی، وضعیت اقتصادی و ... هویت او نیست، هویت او به نفس است و نفس با بندگی جلا می‌یابد. یادگیرنده با شناختن هویت حقیقی می‌تواند خدمات خوبی برای جامعه‌اش داشته باشد، او به دنبال شهرت نیست و عزت را از خدا می‌طلبد.

مطلب بعد اینکه برنامه‌ریز درسی معتقد به هویت‌بخشی بر اساس نگرش توحیدی نباید در مسائل ایجاد شده برای یادگیرنده مانند فردگرایی، نفس‌گرایی و لذت‌طلبی گرفتار شود بلکه باید جریان‌ساز باشد.

نکته نهایی تذکری در مورد ویژگی معلم است. در برنامه درسی هویت‌بخش معلم بر خلاف رویه موجود که فروشنده دانش یا انتقال‌دهنده دانش است، «هادی» است. تلقی معلم به‌مثابه هادی از این نکته بر می‌خیزد که غایت برنامه درسی هویت‌بخش در این است که یادگیرنده همواره متوجه ارتباطش با خدا باشد. پس معلم هادی، یادگیرنده را به سوی نور و حقیقت عالم هدایت می‌کند. هدایتی که ابتدا، مسیر و منتهای آن خداوند متعال است. چنین هدایتی است که به فرموده امیرالمؤمنین علی(ع) موجبات آسایش و رحمت است: «رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً عَرَفَ مِنْ أَيْنَ وَ فِي أَيْنَ وَ إِلَى أَيْنَ» (دیلمی، ۱۴۰۸ق، ص. ۳۴۴).

ذکر این نکته لازم است که هویت‌بخشی اتمام‌مأموریت برنامه درسی نیست بلکه هویت‌بخشی زمینه‌ساز ورود جدی دانش‌آموز به تمدن‌سازی است. ارکان تمدن اسلامی شامل دین، عقلانیت، علم و اخلاق است. این تمدن پس از انقلاب اسلامی، نظام اسلامی، دولت اسلامی و جامعه اسلامی محقق می‌شود. اگر به مأموریت تمدن‌سازی که اقدامی در امتداد رسالت انبیاء و اهداف اهل‌بیت(ع) است، عمل شود نوجوانان و جوانان ایرانی احساس هویت می‌کنند و در برابر تمدن غرب نه تنها تسلیم نمی‌شوند، بلکه می‌ایستند؛ بنابراین واجب است که برنامه‌ریزان درسی مقید به صراط تمدنی باشند و به سمت سیاست‌گذاری تمدنی خیز بردارند، در غیر این صورت توسط سیاست‌های دیگران احاطه و مدیریت می‌شوند. از جمله منابع معرفتی برنامه‌ریزان درسی در سیاست‌گذاری تمدنی می‌توان به قرآن، روایات،

۱. خدا رحمت کند آن کسی را که بداند از کجا آمده، برای چه آمده و به کجا می‌رود.

دستاوردهای اندیشمندان تربیت اسلامی، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و سند تحول بنیادین آموزش و پرورش اشاره کرد.

منابع

قرآن کریم (۱۳۹۸). (محمد مهدی فولادوند، مترجم). تهران: پیام عدالت.

پایگاه اطلاع رسانی مقام معظم رهبری به نشانی زیر:

<http://farsi.khamenei.ir>

حسین زاده، ام البنین (۱۴۰۱). واکاوی انواع هویت مبتنی بر رویکرد فطرت‌گرای توحیدی در کتب مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی. *دوفصلنامه علوم تربیتی از دیدگاه اسلام*، ۱۰(۱)، ۲۵۹-۲۳۱.

حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰). درس خارج فقه، مقابله با خواش‌های نفسانی.

<https://www.aparat.com/v/CsPUw>

حسینی خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۴ق). *طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن* (جلسه ششم [نویدها]). تهران: اندیشه تمدن‌ساز.

خوانساری، جمال‌الدین محمد (۱۳۶۶). *شرح غرر الحکم و دُرر الکلم*. تهران: دانشگاه تهران.

دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۹۰). *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*. تهران: عالی انقلاب فرهنگی.

دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱). *برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: وزارت آموزش و پرورش.

دیلمی، حسن بن محمد (۱۴۰۸ق). *اعلام‌الدین فی صفات المؤمنین*. قم: مؤسسه آل‌البیت.

ذاکری، مختار (۱۳۹۸). تحلیل و تبیین عمل‌تعلیم و تربیت در پرورش هویت بر مبنای مبانی و فرایندهای هویت‌یابی. *فصلنامه آموزش پژوهی*، ۵(۴)، ۱۳۴-۱۱۳.

سلمانی‌اردانی، محمدعلی؛ و شفیع‌پور مطلق، فرهاد (۱۴۰۰). ارزیابی عوامل چهارگانه موثر بر توسعه برنامه درسی هویت‌ساز دینی ادراک شده با میانجی‌گری جهان‌بینی فردی (مورد مطالعه: دبیران متوسطه شهر اصفهان). *فصلنامه مهارت‌های روان‌شناسی تربیتی*، ۱۲(۴)، ۲۹-۱.

سید رضی (۱۴۰۱). *نهج‌البلاغه* (محمد دشتی، مترجم) (چاپ ۴). مشهد: به‌نشر.

ظریفیان، فرشته؛ عبدخدایی، سعید؛ و آقامحمدیان، حمیدرضا (۱۴۰۱). تدوین برنامه آموزش خودشناسی با رویکرد صدرایی. *ماهنامه جامعه‌شناسی ایران*، ۵(۱۱)، ۴۷۸۵-۴۷۷۳.

فضلی، رخساره (۱۳۹۸). شکل‌گیری و تکوین هویت کودکان در دوره پیش‌دبستان. *فصلنامه رشد آموزش پیش‌دبستانی*، ۱۱، ۸-۶.

معین، محمد (۱۳۸۶). *فرهنگ معین: دوره چهارجلدی*. تهران: نگارستان کتاب.

تساخص‌های برنامه درسی هویت‌بخش در ... / حسن نجفی ۴۹

- مهنا، محمدتقی (۱۳۹۱). راهکارهای تقویت هویت دینی در برنامه درسی دوره ابتدایی از دیدگاه آموزگاران و مدیران مدارس ابتدایی شهرستان لالچین. (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه پیام نور، همدان، ایران.
- نجفی، حسن (۱۴۰۰). طراحی و اعتباریابی الگوی برنامه درسی هویت دینی مبتنی بر تفسیر المیزان در دوره اول متوسطه. (رساله دکتری). دانشگاه علامه طباطبائی (ره)، تهران، ایران.
- نوذری، محمود (۱۴۰۱). تربیت دینی در دوره دبستان و دبیرستان. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- Avramović, S (2016). Religious Education in Public Schools and Religious Identity in Post-Communist Serbia. *Annals FLB – Belgrade Law Review*. (3), 25 – 56.
- Conrad, F, Toepfer, J (1992). Curriculum For Identity: A Middle Level Educational Obligation. *Middle School Journal*. 23(3), 3-10.
- Krakowski, M (2017). Developing and Transmitting Religious Identity: Curriculum and Pedagogy in Modern Orthodox Jewish Schools, *Journal of Contemporary Jewry*. 37(3), 433-456.
- Neilsen, R, Arber, R, Weinmann, M (2017). Re-Imagining Asian Religious Identity: Towards a Critical Pedagogy of Religion and Race in Australian Schools. *Journal of Science Education*. (49), 1-15.
- Phalet, K, Baysu, G, Verkuyten, M (2010). Political Mobilization of Dutch Muslims: Religious Identity Salience, Goal Framing, and Normative Constraints. *Journal of Social Issues*. 66(4), 759-779.
- Rissanen, I (2014). Developing Religious Identities of Muslim Students in the Classroom: A Case Study from Finland. *Journal of Religious Education*. 36(2), 123-138.
- Visser-Vogel, E, Westerink, J, Janneke, D K, Barnard, M, Bakker, C (2012). Developing a Framework for Research on Religious Identity Development of Highly Committed Adolescents. *Journal of Religious Education*. 107(2), 108-121.
- Wang, T, J (2012). Religious Identity Formation Among Adolescents: The Role of Religious Secondary Schools. *International Christian Community of Teacher Educators Journal*. 7(2), 1-5.
- Williams, K (1999). Faith and the Nation: Education and Religious Identity in the Republic of Ireland. *British Journal of Educational Studies banner*. 47(4), 317-331.